იაფ-ფასიანი გამოცემა

…ნსტ. მის ზუბალაშვილის სახსრით, № 20.

ცხვრის ყვავილი

ს. ჩარქეზურელისა.

ფასი 5 კ.

საწყობი „მოგზაურის“ რედაქციაში (Межевая ул. № 72) წიგნებით მოვაჭრეებს დაუთმობს 20%.

თბილისი.

სტამბა ექვ. ივ. ხელაძისა, რუსის ბაზარი, საეკკ. სახლი.

1903.

ცხვრის ყვავილი.

ვინ არ იცის რა სენი არის ყვავილი? მას იცნობენ ყველა სოფლისა და ქალაქის მცხოვრებნი. იცნობენ იმით, რომ ამ სენით ხდება ავათ არა მარტო კაცი, არამედ საქონელიც, რომელთ შუა უფრო ხშირათ ედება ცხვარს. მას კარგათ იცნობს ყოველი მეცხვარე ჩვენის ქვეყნისა, უფრორე შირაქის მინდვრისა, სადაც ხშირათ ესტუმრება ხოლმე ისეც ყველაფრით დაჩაგრულს მწყემსს და გაუნადგურებს რაც კი ზამთარს გადურჩა, ან აპირობდა გადარჩენას. არა ერთხელ აუტირებია ამ სენს შირაქში თუშ-ფშავ-ქართველთა მეცხვარე, რომელთა შუაც ერია ხოლმე ამ სტრიქონების დამწერიც. საქმე იმაშია, რომ ამ სენით ავათმყოფი ცხვარი და უცაბედათ გადარჩენილი აღარ გამოდგება სხყოლათ, და თუ გადარჩა მას, მაინც მალევე სხვა სენი ერევა და

იგი ანადგურებს. მძიმე ყვავილი არა მარტო ტყავს აფუჭებს, იგი ნაყვავილარზე სულაც ჰკარგავს მატყლს, რომელიც შეადგენს პირველ სარგებელს ცხვრისას. ამ მიზეზების გამო ცხვრის ყვავილი ითხოვს ყურის მიპყრობას და საჭიროა გამოირკვას: რისგან წარმოსდგება ეს სენი და რა ზომები უნდა მიიღოს კაცმა მის ვნების (ზარალის) თავიდგან ასაცდენად.

პირველათ უნდა მტკიცეთ გვჯეროდეს, რომ ყვავილი ძრიელ გადამდები სენია; ერთი ავათმყოფი ცხვრისგან შეიძლება მთელ ფარას გადაედოს. ავათმყოფობის დროს ყვავილი არის მოდებული მთელ სხეულში: სისხლში, ხორცში და შიგნეულობაში, ასე რომ არც ერთი ასო სხეულისა არ არის, რომ ყვავილის სენი არ ჰქონდეს მოდებული. ყვავილის სენი არის უხილავი, მისი უბრალო თვალით ნახვა არ შეიძლება. იგი იმყოფება ცხვრის ორთქლშიაც, ასე რომ ავათმყოფი ცხვრის ორთქლიდამ ქარს მიაქვს აქეთ-იქით და მით სწამლავს ჰაერს. ეს სენი მალე და მაგრათ ედება მატყლს, კედელს, მიწის ნიადაგს და კაცის ტანისამოსს. როდესაც მოწამლულ ორთქლითა ვსუნთქავთ, იგი ჩადის სხეულში და იწვევს ყვავილის ავათმყოფობას. ამ გვარათ შეურილ ყვავილს უწოდებენ „ბუნებით“-ს, თვით

სენს კი „მფრინავს“, „მოარულს“. ყველაზე საშიში არის ამ გვარად გამხდარი. თუ სენი შევიდა ტანში მემთხვევით კი არა, როგორც ჰირველში, არამედ შეიტანენ ჭრილობიდამ, მაშინ ეძახიან „ხელოვნურს“, რომელიც უფრო ადვილათ გაუვლის. მაშინ ყვავილის მუწუკები ამოსდის მხოლოთ იმ ალაგას, სადაც იქნება აცრილი.

ამ გვარათ, ყვავილიან ცხვრის მატყლში, ხორცში და ტყავში იმყოფება გადამდები სენი, რომელიც შეიძლება გადაედოს სხვა საღ ცხვარსაც; ამისათვის ავათმყოფი ცხვრისა არაფერი უნდა ვინდომოთ და ყოველივე მისგან მოტანილი აუცილებლივ მიწაში ჩაიფლას, რაც შეიძლება ღრმათ.

ცხვრის ყვავილი არის ორნაირი: „მსუბუქი“, რომელიც ადვილად გაუვლის და არც ავნებს საქოველს, და „მძიმე“, რომელიც მრიელა სტანჯავს საქონელს და როსლიდგანაც ბევრი ცხვარი იღუპება, და თუ რჩებიან კიდეც როგორმე, იგეთიღა ხდება, რომ აღარა ღირან შენახვად და მოვლად.

მსუბუქი ყვავილის ნიშნები ყველა ცხვარს უჩნდება ერთსა და იგივე რიგზე, მთელი ავათმყოფობა კი გრძელდება 16 — 21 დღემდისინ, შეურის დღიდგან. როდესაც ყვავილი მიმდინარეობს

სალათ, მაშინ მისი მსვლელობა იყოფა ოთხ რიგად (ხანად). პირველ მეოთხედ ხანაში ავადობა იჩენს თავს სიცხით. ავათმყოფი ცხვარი მოწყენილია, ძლივს მოძრაობს, სიარულში ლასლასებს, როცა დადგება—თავს ჩაჰკიდებს, სუნთქავს ჩქარ-ჩქარა, თვალები დახუჭული აქვს; საჭმელს არ ეტანება და არც იცოხნება; გარდა ამისა ეტყობა ხან ტანის თრთოლა (კანკალი), ხან კიდევ სიცხე, რომელიც უფრო ეტყობა ყურებზე, ტუჩზე და იღლიებში. შემდეგ თავზე ტყავი უსივდება, მომეტებულათ ქუთუთოები, ნესტოები და უბები. თვალები ჯერ ეცრემლება, მერე ცრემლის მაგიერ უჩირქდება. ცხვირის ნესტოებიდან ჩამოსდის ლორწო, პირველათ თხელი და ანკარა, შემდეგ მღვრიე და ყვითელი ჩირქის მსგავსი. მეორე მეოთხედში, მეხუთე დღეს, ტანზე ეტყობა მოწითალო წინწკლები, რომლებიც თანდათან დიდდებიან და უფრო წითლდებიან და ყოველს წინწკალის შუა ალაგას ამოსდის მუწუკი, ჯერ პატარა და მერე კი დიდდება ხოლმე. მუწუკი რამდენიც იზრდება და განივრდება, იმდენი მის შუა გულში ჩნდება რბილი და ანკარა, როგორც წყალი, ქანთილა. ქანთილას გარშემო კიდენ რჩება წითელი რგოლი, ციება კი თუმცა მეორე ხანაში ისევ არის, მაგრამ სუსტდება. მესამე ხანაში, მე-

ცხრე დღეზე, ქანთილა უფრო და უფრო ანკარა ხდება, რბილდება, შუაში დაწეულია და შიგნით მთლათ ივსება ნათელი, როგორც ცრემლი, მხოლოთ სქელი და წებოიანი წვენით, რომელიც არის ნამდვილი ყვავილის სენი. ამ დროს ყვავილის მუწუკები მთლათ მწიფდებიან და მათი წვენი გამოსადეგია ხოლმე ყვავილის ასაცრელათ. ამ ხანაშივე ციება უფრო აკლდება, ცხვრებს ეტყობათ სიცხოვლე, საჭმელსაც ეტანებიან, თავის სიმსივნე უცხრება, თვალები და ცხვირიც თანდათან უსუფთავდებათ. მეოთხე ხანაში, 12—16 დღემდინ, მუწუკებში წვენი ჯერ იმღვრევა, შემმდეგ თანდათან ყვითლდება, ჩირქდება და იწყებს ქვემიდამ ხმობას; ამ ხანის დაბოლოვების დროს კი სულ მთლათ ხმება ქერქათ. როცა ყვავილის მუწუკის წვენი ჩირქდება, ციება ხელახლად ემატება, მხოლოთ როცა ნაყვავილარი სულ შეახმება, მაშინ ციება მრიელ მალე უსუსტდება. ცხვარი იწყებს მოკეთებას, სურვილით ეკიდება საჭმელს, ფხიზლათ დადის და შემდეგ მთლათ რჩება. შემხმარი მუწუკები თვითონა სცვივათ, მხოლოთ ნაყვავილარებში სამუდამოთ ურჩებათ უმატელო გამაგრებული ნამუწუკარი. მსუბუქ ყვავილის დროს მუწუკები ცოტაა ხოლმე და ამოდიან უფრო ტიტველა ალაგას: საზარდულებში, ბარძაყებში და

წინაფესების ქვეშ. რამდენიც ევავილის მუწუკი ცოტაა, იმდენათ ციება მსუბუქათა აქვს და ადვილათ იხდის ევავილს და არავითარ ცუდს გავლენას არ არჩენს შემდეგისათვის.

მძიმე ევავილის დროსაც, სატკივრის ეველა ნიშნები იმავე რიგით მოსდევენ, როგორც მსუბუქ ევავილში: პირველათ ციება, მერე წინწკლები მუწუკებით, შემდეგ ევავილის მუწუკები ივსებიან ჩირქით და, ბოლოს, ხმებიან მუწუკებათ. განსხვავება იმაშია, რომ მძიმე ევავილისგან ცხვრები უფრო ძრიელ იტანჯებიან და არა იშვიათათ იღუპებიან მისგან. ციება უფრო ძრიელია, მთელი ტანი გაცხელებულია, ტუჩი ისე უსივდება, რომ მთლათ რგვალდება, სიმსივნისაგან თვალებს ვეღარ ახილებენ; თვალებიდამ ჩამოსდის სქელი და ძღვრიე ლორწო, რომელიც უკრავს თვალების ქუთუთოებს, ცხვირიდამ ჩამოსდის ჩირქიანი ლორწო, რომელიც ხმება და იგრე აკრავს ცხვირის ნესტოებს, რომ ცხვარი ძლივსღა ჰსუნთქავს; ცხვარი სდგას ძოკუზული და თავჩახრილი, წითელი წინწკლები, მუწუკები ამოსდისთ არა მარტო ტიტველა ალაგებში, არამედ მთელი სხეულის კანი ხელში უჭირავს. წინწკლები და მუწუკები ისე ხშირად არის ამოსული, რომ მთელს ტანზე ადარ რჩება სადი ალაგი.

ევავილის სავსე მუწუკები ისე იზრდებიან, რომ მათ შუა არ არის ცარიელი ალაგი. გაზრდილი მუწუკები გადაებმიან ერთმანერთს და გეგონებათ მთელი ტანი ერთ მუწუკს უჭერიაო. როდესაც მუწუკები შეახმება, მთელი ტეავი დაფარულია ერთნაირის ქერქით და როდესაც ის ქერქი ჩამოვარდება, მაშინ ტიტველა, მთლათ ნაწულულევი და უვარგისი, ცხვარი რჩება. ეს გადაბმული ევავილის მუწუკები უფრო ცუდათაც რჩებიან ხოლმე: იმის მაგივრათ, რომ მუწუკები შეახმეს, იგინი იარავდებიან (წულულდებიან), რომლებიდგანაც ჩამოდის ევითელი-მომწვანო მურალი ჩირქი. ეს ჩირქი მალევე ერთვის სისხლს და ცხვრები იღუპებიან.

არის კიდენ ერთგვარი ევავილი, რომლის დროსაც წვენი არ იმღვრევა მუწუკებში და არ იქცევა ევითელ ჩირქათ, იგი მოწითალო ჩირქად იქცევა. შემდეგ ევავილის მუწუკები უფრო შავდებიან, მუქდებიან და მთლათ შავათაც იქცევიან, ცვივიან, ღრმათ იარავდებიან, რომლიდგანაც მურალი ჩირქი გამოდის. ამ გვარ ევავილს უწოდებენ „შავს“.

ეოველს ევავილს, მსუბუქი იეოს იგი თუნდა მძიმე, უფრო ადვილათ იხდის ჯეილი, საღი და ღონიერი ცხვარი, მით უფრო, თუ იგი

კარგს დროს გამოაჩნდათ, მაგალითად, გაზაფხულის დამლევს, გაზაფხულსა და ადრე შემოდგომას (მაისიდგან დაწყებული ენკენისთვის გასვლამდინ). ბებერი, გამხდარი და სხვა და სხვა სატკივრით ავათმყოფი ცხვარი ძნელათ იტანს ყვავილს, თუნდაც რომ იგი ძრიელ მსუბუქი იყოს.

ყვავილის წინაალმდეგ საბრძოლველათ არის ორი საშუალება: მკაცრი სიფრთხილე და ხელოვნური აცრა ყვავილისა. ამ სატკივრის გადამდები სენი ისეთი ძრიელი და ცოცხალია, რომ ერთი ცხვარიც რომ გახდეს იმით ავათ, იგი აუცილებლივ გადახდებს სენს მთელს ფარას. ამისათვის, თუ გავარდა ხმა, რომ სადმე ახლო-მახლო მონამგლეებს (მეზობლებს), ან სადმე იმავ მაზრაში, გამოაჩნდათ ცხვარს ყვავილი, მაშინ ყოველი გულმოდგინე მეფატრონე ფიქრში უნდა იყოს, რომ ყვავილი მასაც ეწვევა. ვიდრე დრო აქვს და უიღბლობამ უდროოთ არ მოასწრო, უნდა ცხვარი ოგეთ ალაგას დააბინაოს, სადაც სხვა კერძო კაცი არა ხვდება, უფრო იმ მხრიდამ, სადაც ყვავილი მძინვარებს. ზამთარში ფარეხში არ შეუშვას გარეშე ჰირი. როცა შეატყობს, რომ ერთი ცხვარი გახდა ავათ, იგი მაშინათვე უნდა გააცალკეოს. თუ მეოთხე დღეზე ავათმყოფს ცხვარს აღმოაჩნდა ყვავილის ნიშნები, სჩანს ვერ გადარ-

ჩება სატკივარს და მთლათ ფარა ავათ გაუხდება. ამ შემთხვევაში მხოლოთ ისა რჩება, რომ ყველა ცხვარს ყვავილი აუცრას. ყვავილის აცრა არის ერთადერთი საიმედო საშუალება, ბუნებითი ყვავილის წინააღმდეგ. დამტკიცებულია, რომ თუ ცხვარს ყვავილი აეცრა, ან იხადა მსუბუქი ბუნებითი ყვავილი, იგი დიდხანს აღარ ხდება ავათ ყვავილით. ყვავილის აცრა კარგია არა მარტო გასაფრთხილებლად ბუნებითი ყვავილისაგან, არამედ სხვა მხრითაც. ბუნებითი ყვავილი მთელ ფარას უცებ არ ეკება, დღეს ერთი გახდება. ხვალ ორი, ზეგ სამი, ასე რომ ეს ავადობა თვეობითა გრძელდება, რაც ძრიელ შავნებელია უფრო იმ მეცხვარეთათვის, ვისაც შორი გზა აქვთ გასავლელი საზამთრო, ან საზაფხულო ბინებში მიხასვლელად. აცრით კი მთელი ფარა ცხვრისა მორჩება სამ კვირაზე და ჰატრონიც მორჩება დარდსა და ბოროტს. გარდა ამისა, ბუნებითი ყვავილის დროს ყვავილის მუწუკებს აერის ცხვარს სხვა და სხვა ადგილებში, იმისთანა ადგილებში, სადაც ოთვლთვის აფუჭებენ მატელს. აცრის შემდეგ კი ყვავილის მუწუკები ამოსდის მხოლოთ იმ ადგილებში, სადაც აუცრიან და იმდენი მუწუკი ამოუვა, რამდენგანაც აუცრეს, დანარჩენს ადგილებში კი მუწუკები სულაც არ არის ხოლმე.

გარდა ამისა, ბუნებითი ეკვილის კეთილათ მსვლელობა დამოკიდებულია ხოლმე დროზე და ამინდზედ: თუ ეკვილი გამოაჩნდა ცხვარს ზამთარში, თოვლ-ჭყაპში, ან დოლის დასაწყისში, მაშინ იგი, თუ პირველად მსუბუქი იყო, შეიძლება ძძიმე მავნებლიანათაც გარდაიქცეს და მაკე ცხვრები დაიწყებენ ბერწობას, რომლითაც დიდი ზარალი ეძლევა პატრონს. აცრილი ეკვილი კი ყოველთვის მსუბუქად ეკლის და თუ საჭიროება აიძულებს კაცს ზამთარში აუცრას, მაშინ აცრილ ეკვილს მაკე ცხვრებიც მშვიდათ იხდიან. აცრილი ეკვილისაგან შეიძლება დაიხოცოს მხოლოდ ბებერი, ლუჩი და სუსტი ცხვრები. ცხვარს აუცრიან ან იმისთანა დროს, როდესაც გარშემო და თვით ცხვარში მშვიდობიანობაა, ან მაშინ, როდესაც ეკვილი გამოაჩნდება ცხვარს. პირველ შემთხვევით აცრას უწოდებენ „გასაფრთხილებელ“-ს, მეორეს კი „ნამალადევ“-ს.

გასაფრთხილებელათ ცხვარს ეკვილი უნდა აუცრან ყოველ წლობით იმ ადგილებში, სადაც ცხვარი მრავლათა ჭყავთ და სადაც ეველას მეზობლათა ჭყავთ ერთმანერთთან. გარდა ამისა, სადაც ბუნებითი ეკვილი ხშირად ძძიმე მსვლელობიანია იმიტომ, რომ ზოგ მეცხვარეს ცუდი, ვიწრო და ცივი ფარეხი აქვს, ზოგნი კიდევ უსა-

ჯმლობით ნახევრათ მშიერს ატარებენ, ან არა და რაიმე სატკივრით გაუხდება ავათ და დაულუბდებს, მაგ.,—ქეცისგან, ეუთურისგან. უკეთესი დრო ყვავილის გასაფრთხილებლად ასაცრელათ არის მარიამობისთვე. ამ დროისთვის ბატკნები მოიზრდებიან, თბილა, მშრალობაა და საჯმელიც საკმაოთა აქვსთ. აცრილ ცხვრისა და ბატკნის ყოლა უმჯობესია მინდვრათ: მინდვრათ თავისუფლობაა, ჰაერი წმინდაა; და როცა ცხვარს მოჰრეკავს მინდვრიდამ, მაშინ ქარი, თვირთვილი, წვიმა და მზე კარგათ გაასუფთავებს ადგილს სენისგან. ბინა კი ყვავილის სენის შემდეგ უნდა კარგათ გასუფთავდეს, დიდხანს ნიავმა უაროს, ცხვრის განავალი (წივა) გაიზიდოს და დაიწვას, რადგანაც ფარეხში რჩება არა მარტო სენი, არამედ ყვავილის გამხმარი მუწუკებიც, გამხმარი ლორწოც და ჩირქი, და გაგებული კი არის, რომ ყვავილის სენი მშრალში თავის ძალას ინახავს ერთს წელზე მეტს.

აცრილს ცხვარზე შეგვიძლია ვიუვნეთ დაიმედებულნი, რომ იგი სამუდამოთ გადარჩა და ხელმეორეთ ყვავილისგან ავათ აღარ გახდება. ყვავილს უცრიან ერთგვარი ნემსით. სუფთა წვერი ასაცრელი ნემსისა უბდა ჩააწოს ასაცრელ ჩირქში და როდესაც ცოტაოდენი ჩირქი ჩადგება

ნემსის ღარში, მაშინ ნემსის ბოლო სიტუეზედ ღარი ზევით, უნდა მიადოს ეურის წვერს და ჩაურჭოს იგი, მხოლოთ კაკნატელაში კი არა, ისე რომ მთელი ნემსის ღარი დაიმალოს კაკნატელასა და ტკავს შუა; შემდეგ მსუბუქად დააჭიროს ზევიდამ თითი იმ ალაგას, სადაც გაეჭრა ტუავი და გამოსწიოს ნემსს. ამის შემდეგ ნემსი უნდა სუფთად გაიწმინდოს რბილი ლრუბლით, ბამბით ან წმინდა მჩვარით და მხოლოთ მაშინ ხელმეორეთ ამოიღოთ ღარით ჩირქი და აუცრათ მეორე ცხვარს. თუ ოვველს აცრის შემდეგ არ გასუფთავდა ნემსი, მაშინ ნემსის ღარი დასისხლიანდება და გაჭუჭყიანდება და მასში ადარ დარჩება ადგილი ეკავილის ჩირქისათვის და თვით ჩირქიც გაუსუფთავდება ჭუჭყიანი ნემსით.

ეკავილის აცრის მესწავლა მნელი არ არის, რადგანაც ბალღების აცრელი არის თითქმის ოვველ საბოქაულოში, ასაცრელი ნემსი კი ერთი და იგივეა, რაც კაცებისათვის, ის ცხვრისათვის. ეკავილის ასეცრელათ უკეთესი ადგილი არის ეურის შიგნითა მსარე, წვერიდამ ნახევარ ვერშოკი ქვევით, ან კუდის ქვეშითა უმატელო ნაწილი. თუ აცრის შემდეგ ამოვიდა ერთი კარგი ნოეიერი ეკავილის მუწუკი, მაშინ ის საკმარისია, ამ გვარი აცრა შეიძლება გამარჯვებულათ ჩაითვა-

ლოს და საიმედოთ ბუნებითი ევავილის სენის ასაცდენათ. როცა ბევრს ცხვარს უცრიან, მაშინ შეიძლება ან სიჩქარით, ან ცხვარი დაიძრას, შეკრთეს, და კარგათ ვერ აიცრას, ე. ი. ასაცრელი ევავილის ჩირქი არ ჩავიდეს ტანში, ამის ასაცდენათ უმჯობესია თითო ცხვარს ორ-სამგან აუცრათ, ერთმანერთისგან ნახევარ ვერშოკზე.

წესები, რომლებიც უნდა დაიცვან ევავილის აცრაში არიან შემდეგნი: 1) ასაცრელათ უნდა იხმარონ აცრილი ევავილის მუწუკების ჩირქი და არას დროს იმ ცხვრის ევავილიდგან, რომლებიც გახდნენ ავათ, თუმცა მსუბუქი, ბუნებითი ევავილით; 2) ასაცრელათ ვარგა იმ აცრილი ევავილების მუწუკების ჩირქი, რომელიც ამოღებულია იმ დროს, როდესაც მუწუკი კარგათ მომწიფებულია, ჩირქი იყოს წმინდა და ანკარა, როგორც ცრემლი, რაიც არის მეცხრე და მეათე დღეზე აცრიდგან; 3) ჩირქი, მოუმწიფარი ან გადამწიფებული მუწუკისა, სახსმარებლათ არ ვარგა; 4) ევავილის ჩირქი უნდა იყოს ახალი და არასოდეს გაფუჭებული და ჩამჭალი. ამ უკანასკნელი ჩირქით აცრილ ცხვრებს ევავილის მაგიერ დამბალი ციება უჩნდებათ, რომლიდგანაც ცხვარი უფრო ბევრი იღუბება, ვიდრე იმიმე (ავი) ევავილისგან.

ყვავილის ჩირქი შეიძლება მოგროვდეს ყვავილის მუწუკებიდან და შეინახოს. თუმცა აცრის შესწავლა ადვილია, მაგრამ ჩირქის მოგროვება მნელია და ამისათვის ვურჩევ ყველას რომ ჩირქი მოითხოვონ ქალაქების ბეითლებისგან. როდესაც იშოვონ ასაცრელათ ჩირქი, მაშინვე არ აუცრან ყველა ცხვარს, ჯერ სცადონ ხუთს-ათს ცხვარზე. საცდელათ უნდა ამოარჩიონ ჯეილი და ღონიერი ცხვარი, ან თოხლი, და ავადობის დროს ამოფონ ცალკე. აცრის შემდეგ გულდადებით თვალყური ადევნონ ცხვრებს,—როგორ და აწყებინებს ცხებას, როდის გამოაჩნდება წინწკლები მუწუკებით და როგორ აივსებიან უკანასკნელები. უკეთუ ცხება ძლივს შესამჩნევი იქმნება, წინწკლები და მუწუკები ამოუვათ მხოლოთ იმ ადგილას, სადაც აუცერით და იმდენი, რამდენიც აუცრეს, სჩანს —აცრილი ჩირქი კარგი ეოფილა და მთელი ფარის ასაცრელათაც სავარგისია. როდესაც გასინჯული ცხვრების ყვავილის მუწუკები აივსებიან, მაშინ მეცხრე ან მეათე დღეზე შეიძლება იმათი ჩირქის ამოღება და მითი აცრა დანარჩენი ცხვრისა. თუ ნაშინჯი აცრა არ გამოდგა და მისგან გამოვიდა მძიმე ყვავილი, სჩანს ჩირქი არ ვარგოდა და მისი ხმარება არ შეიძლება. საცადი

ცხვრები კი უმჯობესია, დახოსოთ და მთლიანათ ჩაფლათ მიწაში.

რადგანაც ცხვრის ყვავილი არის ძრიელ საშიში სენი, ამისათვის ყოველი ღონისძიებით უნდა ერიდოს და უფრთხილდეს მას ყოველი მეცხვარე. ავათ რომ გაუხდეს ცხვარი, მაშინათვე გააცალკევოს, შორს არ წაიყვანოს და არც გაყიდოს. ყვავილიანი ცხვრების ხოცვა საჭმელათ არ შეიძლება, აგრეთვე არ შეიძლება მინდვრათ გადაყრა მათი, ძაღლების შესაჭმელად. დახოცილების მიწაში მარხვა აუცილებელი საჭიროებაა. ფარეხი, სადაც იყო ყვავილი, კარგათ გასუფთავდეს და მოირწყას იმისთანა წამლებით, რომლებიც ჰკლავენ ყვავილის სენს, მაგალ., კარბოლის სიმჟავე (მეცხვარეები უწოდებენ „კარბოლკას"), სულემა და სხვები. ერთ ვედრა წყალში (თბილი უნდა იყოს) უნდა ჩაასხათ ერთი სტაქანი კარბოლის სიმჟავე, დაურიოთ ცოცხით და მითი მოირწყას ყოველი შენობა, ან ადგილი, სადაც ავათმყოფი ცხვარი იდგა.